

Toimijuutta toisella kielellä

Kansainvälisten sairaanhoitajaopiskelijoiden
ammattillinen suomen kielen taito
ja sen kehittyminen työharjoittelussa

AIJA VIRTANEN

Väitöksenalkajaisesityelmä Jyväskylän yliopistossa 22. huhtikuuta 2017

Meillä kaikilla on varmasti muistoja tilanteista, joissa olemme kokeneet kielitaitomme loppuneen kesken, tai päinvastoin tilanteista, joista olemme huomanneet selviävämme hyvinkin vähällä kielitaidolla. Olin esimerkiksi itse viime kesänä lomamatkalla Kreikkassa. Lomamatkan lähestyessä loppuaan menin ostamaan lentokentälle menevän metron sisäänkäynnin läheiseltä kioskilta vesipullon. Halusin samalla tarttua viimeiseen mahdollisuuteeni käyttää lomalla karttunutta kreikan taitoani. Tämä taito kattoi fraasit *kiitos*, *hei* ja *yksi freddo cappucino*. Niinpä tervehdin harmaahapsista myyjää kreikaksi, otin vesipullon kylmäkaapista ja panin sen kioskin tiskille. Lopuksi annoin miehelle euron, hymyilin, kiitin ja lähdin pois. Suoriuadin vuorovaikutustilanteesta onnistuneesti ja koin ylpeyttä siitä, että selvisin kielenkäyttötilanteesta kreikallani. Ilahduin myös siitä, ettei kioskin pitäjä vaihtanut kieltä englantiin. Esimerkki havainnollistaa myös sitä, kuinka pienikin onnistunut kielenkäyttötilanne voi luoda yhteisöön kuulumisen tunteen.

Varmasti monella meistä on vastaavia ja ehkä vähän haastavampiakin selviytymiskokemuksia. Onnistuneeseen lopputulokseen voikin päästä monin eri keinoin, mutta millä keinoin? Jos mietitään tätä omaa asiointikokemustani, vesipulloa ostaessani käytin hyödyksi paljon muutakin kuin vain kielellisiä resurssejani: Ensinnäkin huomasin kylmäkaapissa vesipullon, jonka sain itse ottaa. Pullossa oli puolestaan euron hintalappu, joten osasin ennakoida myös kuulevani tämän hinnan. Lisäksi lukemattomat aiemmat kokemukseni kioskiasioinnista auttoivat minua selviämään tilanteesta onnistuneesti. Osasin siis ennakoida tilanteen kulun siinä missä kioskin myyjäkin. Aina eri tilanteista selviytyminen ei siis edellytä tiettyä kielitaidon taitotasoa vaan sitä, että ky-

kenee hyödyntämään ympäristöä ja sen tarjoamia apuja.

Väitöstutkimuksessani olen tarkastellut kieltä ja sen käyttöä arkitilanteiden sijaan työelämässä. Olen tutkinut terveydenhuoltoalan kielenkäyttöä alalle suuntaavien kansainvälisten sairaanhoitajaopiskelijoiden näkökulmasta. Terveydenhuoltoalalla puhutaan usein joko riittävästä tai puutteellisesta kielitaidosta. Sosiaali- ja terveystieteiden valvontavirasto Valvira (2017) on asettanut terveydenhuoltoalan ammattilaisille kielitaidon taitotasovaatimuksen, joka vastaa niin sanottua toimivaa peruskielitaitoa. Tämän lisäksi työnantajan on varmistettava, että työntekijöiden kielitaito riittää työtehtävien suorittamiseen. Tämä herättää kysymyksiä siitä, mikä riittää ja missä tehtävässä sekä milloin tehtävä on suoritettu onnistuneesti? Tutkimukseni mukaan vastaukset riippuvat kielitaidon arvioijasta ja tämän kielikäytystä, mitä havainnollistan pian esimerkillä.

Terveydenhuoltoalaan liittyvät kielikysymykset ovat herättäneet runsaasti keskustelua erityisesti, kun Suomeen on rekrytoitu kansainvälistä terveydenhuoltoalan henkilöstöä. Suomi on perinteisesti ollut terveydenhuoltoalan maastamuuttomaa: sairaanhoitajia on lähtenyt töihin täältä esimerkiksi Ruotsiin ja Norjaan. Painopiste on kuitenkin muuttunut viime vuosina, sillä maahan tullaan terveydenhuoltoalan töihin enemmän kuin täältä lähdetään. (Bourgeault & Wrede 2008; Wrede & Näre 2013.) Ensimmäisiä Suomeen suoraan rekrytoituja ammattiryhmiä ovat olleet sairaanhoitajat, joita on saapunut Suomeen esimerkiksi Filippiineiltä vuodesta 2008. Rekrytointi herätti tuolloin laajasti julkista keskustelua erityisesti saapuvien hoitajien ammattitaidosta, kielitaidosta ja siten potilasturvallisuuskysymyksistä, mikä on esillä seuraavassa tutkimusaineistosta poimimassani esimerkissä.

(1) Hoitaja ei ymmärrä avunpyyntöä

Snoopy | 26.4.2008 | HS

Tulipahan vain mieleeni että kuinka kummassa filippiiniläiset hoitajat voivat hoitaa vanhuksi elleivät puhu suomea? Eli jos minun isoäitini valittaa kipua rinnassa ja pyytää apua niin hän saa kaunnin hymyn ja taputuksen olkapäälle? Kaikkein vaarallisin työ kielitaidottomille ulkomaalaisille on terveyden hoitoala
Tämän seurauksia on nähty jo paljon muualla maailmassa johon terveydenhuollon henkilöstöä palakataan ulkomailta.
Ikävä lukea uutisista että potilas kuoli koska terveydenhoitohenkilökunta ei ymmärtänyt mikä potilaalla oli hätänä.

Tässä Helsingin Sanomien verkkosivuilla syntyneen keskusteluketjun viestissä kysymys kielitaidon riittävydestä ei jätä tulkinnan varaa. Viestiketju linkittyy uutiseen, jossa kerrotaan filippiiniläisten hoitajien rekrytoinnista. Tämä esimerkki edustaa niin sanottujen maallikoiden käsityksiä kielitaidosta, jota sairaanhoitaja tarvitsee. Usein näissä mediassa laajasti jaetuissa käsityksissä ammatillisena kielitaitona näyttyy ennen kaikkea puhuttu suomen kielen taito. Tämä taito ei ole kompensoitavissa esimerkiksi elein ja il-

mein. Kielen oppiminen näyttäytyy yksilön päänsisäisenä asiana, ja kielitaidon haltuun ottaminen säilytty yksilön omille harteille. Suomen kieli tulisi myös osata kokonaisuudessaan ennen työelämään siirtymistä, sillä niin sanottujen kielitaidottomien sairaanhoitajien katsotaan vaarantavan potilasturvallisuutta. (Virtanen 2011, 2017.) Nämä teemat herättivät mielenkiintoni laajentaa tutkimuskohdettani niihin, jotka ovat vielä matkalla sairaanhoitajuuteen, eli kansainvälisiin sairaanhoitajaopiskelijoihin. Edellä kuvatut käsitykset ovat todennäköisesti niitä, joita paitsi sairaanhoitajaopiskelijat myös maahan töihin tulevat terveydenhuoltoalan ammattilaiset ensimmäisenä kohtaavat.

Tutkin väitöstutkimuksessani englanninkielistä sairaanhoitajakoulutusohjelmaa käyvien kansainvälisten opiskelijoiden tilanteista, koettua ammatillisen suomen kielen taidon ja toimijuuden kehittymistä. Olen tarkastellut kansainvälisesti rekrytoidusta terveydenhuoltoalan henkilöstöstä käytyä mediakeskustelua (ks. Virtanen 2011). Tämän lisäksi aineistoon kuuluu sekä haastattelu- että havainnointiaineistoa eräästä ammattikorkeakoulusta sekä erityisesti työharjoittelujaksoilta (Virtanen 2013, 2016, 2017). Mukana on myös opiskelijan ja ohjaajan välisiä nauhoitettuja vuorovaikutustilanteita (Virtanen 2017). Koulutusohjelman opiskelukieli oli englanti, mutta opiskelijat suorittivat työharjoittelunsa lähinnä suomenkielisissä terveydenhuoltoalan organisaatioissa.

Ensimmäinen työharjoittelujakso alkoi jo kuukausi koulutusohjelman alun jälkeen. Monille sairaalan osasto olikin ensimmäisiä täysin suomenkielisiä ympäristöjä. Vaikka alku oli ollut opiskelijoille hyvin kaoottista, moni kertoi selviytymis- ja oppimiskokemuksistaan: sairaala osoittautui ympäristöksi, joka mahdollistaa ammatillisen kielitaidon kehittymisen. He kertoivat esimerkiksi poimineensa ilmaisuja, jotka toistuivat eri työtehtävien yhteydessä ja tuntuivat heistä olennaisilta. He raportoivat oppineensa suomea vanhuksilta, koska vanhuksilla oli aikaa kuunnella, toistaa, selittää, näyttää ja tukea näin vuorovaikutuksen onnistumista. Jo nämä kokemukset osoittavat, että kielitaito kehittyy nimenomaan toisten tuella, merkityksellisessä ympäristössä toisten sanoja kierrättämällä, niitä jakamalla ja vähitellen omaksi tekemällä. Tämä kaikki kuitenkin edellytti, että työharjoitteluita ohjaava hoitaja tarjosi opiskelijoille pääsyn merkityksellisiin työtilanteisiin. Aina näitä mahdollisuuksia ei ollut, sillä ohjaajat saattoivat vaihtua tiuhaan eikä varsinaista ohjaussuhdetta syntynyt. Moni myös koki itsensä ulkopuoliseksi esimerkiksi kahvi- ja lounastauoilla, sillä kansainvälisiä opiskelijoita ei juuri huomioitu keskusteluissa.

Juuri pääsy erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin on olennaista ammatillisen kielitaidon kehittämisessä. Aiempien tutkimusten (ks. esim. Duff, Wong & Early 2002; Kela & Komppa 2011; Karlsson 2014; Seilonen, Suni, Härmälä & Neittaanmäki 2016) mukaan ammatillinen kielitaito on tilanne- ja tehtäväkohtaista: työ leikkaussalissa vaatii erilaista kielitaitoa kuin työ vanhusten parissa. Mikä tämän tilanne- ja tehtäväkohtaisuuden sitten aiheuttaa? Väitöstutkimukseni tulosten mukaan kieleen vaikuttaa jatkuvasti kahdentyyppisiä jännitteitä: niitä, jotka yhdenmukaistavat kielenkäyttöä, ja niitä, jotka hajottavat sitä. Yhdenmukaistavia, normittavia voimia ovat sairaanhoitajan työssä esimerkiksi potilasturvallisuutta käsittelevät lait, jotka ohjaavat asianmukaista dokumentointia. Myös ohjeistukset ja säädökset hyvästä kielenkäytöstä yhdenmukaistavat kielenkäyttöä, kun laaditaan hoitosuunnitelmia tai kirjataan potilastietoja sähköiseen potilastietojärjestelmään.

Kielenkäyttöä hajottavat voimat ilmenevät vuorovaikutuksessa eri tavoin. Murrepiirteet samoin kuin kansainvälisen sairaanhoitajaopiskelijan suomenkielinen tuotos mahdollisine sanahakuineen ja epätarkkuuksineen ovat esimerkkejä kielen käyttöä hajottavista voimista. Kussakin kielenkäyttötilanteessa sekä yhdenmukaistavat että hajottavat voimat ovat yhtä aikaa läsnä, ja juuri nämä voimat selittävät sen, miksi joistain työtehtävistä suoriutuu kielitaidon puutteista huolimatta paremmin kuin toisista. On työtehtäviä, jotka ikään kuin sietävät kielenkäyttötilanteeseen kohdistuvaa hajottavaa voimaa paremmin kuin toiset. Vaikka säröjä on, vuorovaikutus toimii, koska vuorovaikutusta ovat tukemassa sekä koko materiaalinen ympäristö että keskustelukumppanit. Tilanteista voi selvitä mallikkaasti kielitaidon puutteista huolimatta, sillä kielitaitoa voi kompensoida esimerkiksi elein ja ilmein. Kuten alussa mainitsin, onnistuneeseen lopputulokseen voi päästä monin eri konstein. Aina tietty kielitaidon taitotaso ei siis selitä sitä, millaisin resurssein tehtävästä on suoriuduttu. Näitä hajottavia voimia sietäviä työtehtäviä on paljon nimenomaan vanhustenhuollossa, mikä voi osaltaan selittää sen, miksi juuri vanhustenhuolto on profiloitumassa maahanmuuttajien alaksi. Heidän toivotaan paikkaavan työvoimapulaa, joka osaltaan johtuu siitä, että alan houkuttelevuus on vähentynyt. Tähän on syynä alaan kohdistuvien tehokkuusvaatimusten lisääntyminen, julkisten palveluiden karsiminen sekä palveluiden ulkoistaminen (Hoppania, Karsio, Näre, Olakivi, Sointu, Vaittinen & Zechner 2016). Alalle jo kouluttautuneet eivät näin ollen välttämättä hakeudu oman alansa töihin.

On syytä huomioida, ettei työssä tarvittava kielitaito kehity hetkessä. Esimerkiksi työelämässä laadittavien tekstien ja erilaisten uusien sähköisten alustojen haltuun ottaminen vaatii ponnisteluja – oli kielitausta mikä tahansa. Ei voi olettaa, että äidinkielen suomen kielen puhujakaan osaisi ammatillista kieltä kokonaisuudessaan ennen työelämään siirtymistä. Kielitaidon kehittyminen on jatkuva prosessi, joka jatkuu töissä koko työuran ajan. Kansainväliset sairaanhoitajaopiskelijat tarvitsevat tutkimukseni mukaan tukea etenkin niissä tehtävissä, jotka edellyttävät yhdenmukaistavien eli normittavien voimien haltuun ottoa. Työharjoitteluiden aikana kansainväliset ja paikalliset opiskelijat ovat kuitenkin eriarvoisessa asemassa: kansainvälisille opiskelijoille annetaan vähemmän vastuuta, ja siten heidän pääsynsä oppimistilanteisiin on rajallisempaa (Virtanen 2016, 2017; ks. myös Mattila, Pitkälampi & Eriksson 2010). Heille tarjoutuu harvoin mahdollisuuksia harjoitella työtehtäviä, jotka vaatisivat eniten norminmukaista kielenkäyttöä, kuten sähköiseen potilastietojärjestelmään kirjaamista (Virtanen 2016). Samaan aikaan potilastietojen kirjaaminen on esimerkki työtehtävästä, jonka hallitsemista edellytetään ehdottomasti työelämässä. Potilasturvallisuus ei saa vaarantua. Kuinka opiskelija voi ottaa työtehtävissä tarvittavia ilmaisuja haltuun, ellei tälle anneta siihen mahdollisuutta?

Nämä kysymykset eivät koske vain kansainvälisiä sairaanhoitajaopiskelijoita vaan ketä tahansa Suomeen opiskelemaan tai töihin tulevaa. Suurimmalla osalla tutkimukseen osallistuneista opiskelijoista oli toiveena työllistyä Suomeen koulutusohjelman jälkeen. Opiskelijoiden, englanninkielisen koulutusohjelman tarjoajan ja työharjoittelupaikkojen odotusten välillä on kuitenkin ristiriita: ammattikorkeakoulussa kielen oppimisen odotetaan tapahtuvan nimenomaan työympäristössä. Työharjoittelupaikoissa korostetaan puolestaan koulutuksen järjestäjän vastuuta. Tästä asetelmasta seuraa se, että kielitaidon haltuun ottaminen lankeaa opiskelijan harteille.

Palaan vesipullon ostotilanteeseen, jossa hyödynsin ympäristöä ja aiempia kokemuksiani, jotta selviäisin kielenkäyttötilanteesta. Samalla tavalla sairaala tarjoaa kansainvälisille opiskelijoille potentiaalisesti ympäristön, jossa kertyvien kokemusten kautta koko ympäröivä materiaallinen maailma ja työyhteisö tukevat työtehtävistä suoriutumista.

Samojen työtehtävien toistuessa opiskelijalle tarjoutuu mahdollisuus ennakoida työtilanteiden kulkua kussakin tehtävässä ja ympäristössä. Esimerkiksi verenpainetta mitattaessa jo mittarin näkeminen auttaa osapuolia ennakoimaan, mitä tapahtuu seuraavaksi. On osoitus ammattitaidosta, että osaa hyödyntää ympäristöään työtehtävien tarkoituksenmukaiseen suorittamiseen erottelematta sitä, millä resursseilla tehtävästä suoriutuu. En ole työssäni tarkastellut ensisijaisesti kielitaidon kehittymistä tasolta toiselle etenevänä prosessina tai arvioinut erilaisten kielellisten piirteiden haltuun ottamista. Sen sijaan olen tutkinut yksilön tilanteista suoriutumista työtehtävistä ja koettua ammatillisen kielitaidon kehittymistä. Tämän tutkimuksen perusteella ammatillisen kielitaidon kehittyminen näyttäytyy ennen kaikkea yksilön toimintaympäristön laajentumisena ja toimijuuden lisääntymisenä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että opiskelija pystyy suoriutumaan yhä useammasta työtehtävästä hyödyntämällä ympäristöään. On syytä huomioida, että toimijuus voi kuitenkin vaihdella tilanteittain. Voi olla, että joissain tilanteissa opiskelijalla ei ole pääsyä ympäristön resursseihin, jos työyhteisö esimerkiksi sulkee tämän ulkopuolelle. Voi myös olla, ettei materiaalisia resursseja, kuten muistiinpanovälineitä, ole saatavilla. Myös kansainvälisestä työvoimasta julkisessa keskustelussa jaetut käsitykset voivat osaltaan rajoittaa yksilön toimijuutta. Tuen avulla kehittyvä toimijuus auttaa opiskelijaa kuitenkin havaitsemaan ympäristöstään enemmän oppimismahdollisuuksia, mikä tutkimukseni mukaan lisää harjoittelijan motivaatiota hakeutua kielenkäyttötilanteisiin. Näin toimijuus nousikin työni otsikossa ammatillisen kielitaidon rinnalle ja jopa sen edelle. Kyse on ennen kaikkea toimijuudesta toisella kielellä.

Tulosten mukaan koulutuksen tehtävänä olisikin opiskelijoiden toimijuuden tukeminen. Kielikoulutusta olisi tärkeää sitoa nykyistä enemmän sinne, missä kielenkäyttö tapahtuu, eli työympäristöön. Tässä tarvitaan koulutuksen järjestäjien ja työharjoittelupaikkojen välistä yhteistyötä sekä koulutuksen järjestäjän ja työyhteisöjen johtotason kielipoliittisia linjauksia. Myös työyhteisö tarvitsee välineitä siihen, kuinka maahanmuuttajataustaista harjoittelijaa voisi tukea työyhteisössä tarkoituksenmukaisesti.

Kansainvälisen työvoiman rekrytoinnin yhteydessä on käyty keskustelua eettisyydestä, mutta myös kansainvälisten opiskelijoiden rekrytoinnin tulisi olla eettistä ja kestävää. Tässä tarkoituksenmukainen kielikoulutus on olennaisessa osassa etenkin silloin, jos opiskelijalla on aikomus jäädä Suomeen valmistumisensa jälkeen.

Lähteet

BOURGEAULT, IVY LYNN – WREDE, SIRPA 2008: Caring beyond borders. Comparing the relationship between work and migration patterns in Canada and Finland. *Canadian Journal of Public Health. Revue Canadienne de Santé Publique* 99, s. 22–26. <http://dx.doi.org/10.17269/cjph.99.1720>.

- DUFF, PATRICIA – WONG, PING – EARLY, MARGARET 2002: Learning language for work and life. The linguistic socialization of immigrant Canadians seeking careers in healthcare. – *Modern Language Journal* 86 s. 397–422. <https://doi.org/10.1111/1540-4781.t01-1-00157>.
- HOPPANIA, HANNA-KAISA – KARSIO, OLLI – NÄRE, LEENA – OLAKIVI, ANTERO – SOINTU, LEENA – VAITTINEN, TIINA – ZECHNER, MINNA 2016: *Hoivan arvoiset. Vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- KARLSSON, ANNA-MALIN 2014: Writing in your own voice? Managing interpersonal meanings in elder care literacy practices. – Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (toim.), *Vernacular literacies. Past, present and future* s. 29–43. Umeå: University of Umeå & Royal Skyttean Society.
- KELA, MARIA – KOMPPA, JOHANNA 2011: Sairaanhoidajan työkieli – yleiskieltä vai ammattikieltä? Funktionaalinen näkökulma ammattikielen oppimiseen toisella kielellä. *Puhe ja kieli* 31 s. 173–192.
- MATTILA, LEA-RIITTA – PITKÄJÄRVI, MARIANNE – ERIKSSON, ELINA 2010: International student nurses' experiences of clinical practice in the Finnish health care system. *Nurse Education Practice* 10 s. 153–157. <http://doi.org/10.1016/j.nepr.2009.05.009>.
- SEILONEN, MARJA – SUNI, MINNA – HÄRMÄLÄ, MARITA – NEITTAANMÄKI, REETA 2016: Ammatillisen kielitaidon arviointikokeilu terveydenhuollon alalla. – *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 9 s. 110–14.
- Valvira 2017: Kielitaito. <http://www.valvira.fi/terveydenhuolto/ammattioikeudet/ulkomailla-suoritetut-opinnot/kielitaito> (26.6.2017).
- VIRTANEN, AIJA 2011: Käsityksiä kansainvälisesti rekrytoitujen hoitajien ammatillisesta kielitaidosta ja sen kehittämisestä. Mediakeskusteluiden ja asiantuntijan haastattelun analyysia. *Puhe ja kieli* 31 s. 153–172.
- 2013: Minä sairaanhoitajana. Tulevaisuuden minuudet motivaatiota muokkaamassa. *Lähi-vertailuja/Lähivördlusi* 23 s. 403–427. <http://doi.org/10.5128/LV23.16>.
- 2016: Insights into the agency, positioning and development of professional Finnish language skills of international nursing students. – *Apples. Journal of Applied Language Studies* 10 (2) s. 63–81. <http://dx.doi.org/10.17011/apples/urn.201610254443>.
- 2017: The multivoicedness of workplace literacies. An international nursing student documenting in a second language. *European Journal of Applied Linguistics* 5 s. 115–140. <https://doi.org/10.1515/eujal-2015-0015>.
- WREDE, SIRPA – NÄRE, LENA 2013: Glocalising care in the Nordic countries. An introduction to the special issue. – *Nordic Journal of Migration Research* 3 s. 56–62. <https://doi.org/10.2478/v10202-012-0015-7>.

Aija Virtanen: *Toimijuutta toisella kielellä. Kansainvälisten sairaanhoitajaopiskelijoiden ammatillinen suomen kielen taito ja sen kehittyminen työharjoitteluissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 311. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2017. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7021-5>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@jyu.fi